

کتابخانه مرکزی دانشگاه امام صادق (ع)

باسمه تعالی

شماره ثبت ۱۱۹
سنگ

دانشگاه امام صادق (ع)

دانشکده معارف اسلامی و اقتصاد

مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران
تهران، دروازه

۱۳۷۴ / ۹ / ۱۸

نقش زکات در نظام اقتصاد اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد پیوسته

استاد راهنما : حضرت آیت ۰۰۱ محمد باقر باقری کنی

استاد مشاور

جناب آقای دکتر مسعود درخشان

نگارش از : سید عدنان لاجوردی

دانشجوی کارشناسی ارشد پیوسته

رشته معارف اسلامی و اقتصاد

شهریورماه ۱۳۷۱

۳۹۳۹

فهرست مطالب

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
(۱ - ۱۵)	مقدمه
۲	تمهید
۳	نقش اجتهاد در انطباق فقه با زمان
۶	نقش امام خمینی در احیای فقه شیعه
۹	نیاز اسلام به حکومت
۹	احتیاج حکومت اسلامی به درآمد و طبقه بندی این درآمدها
۱۰	درآمدهای ثابت دولت اسلامی
۱۰	الف - ثروتهای ملی (فیء وانفال)
۱۱	ب - درآمدهای مالیاتی
۱۲	درآمدهای متغیر دولت اسلامی
۱۳	هدف و روش این تحقیق
(۱۶ - ۵۵)	فصل اول : کلیات زکات
۱۷	تعریف زکات
۱۷	الف - معنای لغوی
۲۰	ب - معنای اصطلاحی
۲۲	مناسب بین معنای لغوی و اصطلاحی زکات
۲۳	زکات و صدقه
۲۶	اهمیت و وجوب زکات
۲۱	زکات در اسلام و سایر ادیان
۲۳	زکات در قرآن
۲۳	الف - درسورمکی
۲۵	ب - درسورمدنی

الف

۳۴۳۹

<u>مفحه</u>	<u>عنوان</u>
۴۱	زکات در کتب عهد عتیق
۴۳	امتیاز اسلام بر سایر ادیان در مسئله زکات
۴۵	تاریخ تشریح زکات
۵۰	نقد آراء بعضی مستشرقین در مورد زکات
(۱۳۷ - ۵۶)	فصل دوم : منابع زکات
۵۷	موارد زکات در فقه اسلامی
۶۱	شرایط و مقادیر زکات
۶۳	الف - شرایط زکات دام
۶۴	ب - شرایط زکات نقدین
۶۵	ج - شرایط زکات محصولات کشاورزی
۶۵	انحصار یا عدم انحصار منابع زکات
۶۶	منابع زکات در قرآن
۶۹	منابع زکات در روایات
۶۹	دسته اول
۷۰	دسته دوم
۷۳	دسته سوم
۷۵	دسته چهارم
۷۷	بررسی اقوال فقهاء شیعه در جمع بین این روایات
۷۷	۱- وجوب زکات در اشیاء تسعه واستحباب آن در سایر موارد
۷۹	نقد و بررسی این نظریه
۸۷	۲- حمل روایات وجوب زکات در غیر اشیاء تسعه بر تقیه
۸۹	نقد و بررسی این نظریه
۹۶	۳- وابستگی منابع و مقادیر زکات به نظریه امر
۱۰۰	بررسی این نظریه و نتیجه گیری
۱۱۱	بررسی دلایل دیگر قائلین به انحصار زکات

عنوان

صفحه

۱۱۲	بررسی دلیل اول
۱۱۷	بررسی دلیل دوم
۱۲۲	حکم زکات در اسکناس و سایر پولهای رایج
۱۲۳	تاریخچه پیدایش پول کاغذی
۱۲۷	دیدگاههای فقهی درباره ماهیت اسکناس و زکات آن
۱۳۳	دلایل برخی از فقهاء معاصر برای اثبات زکات پول
۱۳۴	۱- الغاء خصوصیت
۱۳۶	۲- تمسک به اطلاقات دال بر وجوب زکات در تمام اموال

فصل سوم : مصارف زکات

(۱۲۸ - ۱۸۸)

۱۳۹	اهتمام قرآن به بیان مصارف زکات
۱۴۲	گروه اول و دوم- فقراء و مساکین
۱۴۴	تفاوت بین فقیر و مسکین
۱۴۸	ملاك فقر و غنا
۱۵۱	نکاتی در مورد پرداخت زکات به فقیر
۱۵۴	اختلاف در میزان پرداختی به فقیر
۱۵۸	گروه سوم- عاملین (کارگزاران زکات)
۱۶۰	شرایط عاملین
۱۶۳	گروه چهارم- مولفة القلوب (دل بدست آورده شدگان)
۱۶۷	آیا صنف مولفة القلوب امروزه نیز وجود دارد ؟
۱۶۹	گروه پنجم- فی الرقاب "آزادی بردگان (
۱۷۰	علت تغییر سیاق آیه مصارف
۱۷۲	طریق مصرف این سهم
۱۷۵	گروه ششم- غارمین (بدهکاران)
۱۷۷	گروه هفتم- فی سبیل الله
۱۸۰	گروه هشتم- ابن السبیل (در راه ماندگان)

(مَقَدِّمَةٌ)

تمهید

حمد و سپاس بیکران خداوندی راسزاست که ما را از نعمت وجود بهره‌مند ساخت و به نعمتهای بیشمارش بنواخت . سپس درود و صلوات بر جمیع انبیا و رسل الهی بخصوص خاتم پیامبران حضرت محمد مصطفی (ص) و اوصیاء گرامیش بویژه قطب عالم امکان و امام زمان حضرت ولی عصر عجل الله فرجه الشریف، سلام به روح تابناک امام خمینی بنیانگذار جمهوری اسلامی و مجدد مجد و عزت اسلام ناب محمدی (ص) و درود بر جانشین برحق امام و پرچمدار نهضت اسلام در عصر حاضر حضرت آیت الله خامنه‌ای مد ظله العالی .

بدون شك به حکم کریمه " ۰۰۰ ربنا الذی اعطی کل شیء ثم هدی " پس از نعمت وجود، بزرگترین نعمت الهی نعمت هدایت است . خداوند حکم به جهت لطیف بیکرانش به بندگان و مخلوقاتش، پیوسته با ارسال رسل و انزال کتب، شاهره سعادت دینوی و اخروی رابه آنان نمایانده و آنان را به سوی تکامل و سیرالی الله فراخوانده است تا اینکه با بعثت پیامبر اکرم (ص) و انزال قرآن نعمت را بر جامعه بشری تمام کرده و سپس فرموده: " انّ الدین عند الله الاسلام ۰۰۰ " ۴

- ۱- سوره طه آیه ۵۰، ترجمه: پروردگار ما آن کسی است که هر چیزی را خلق کرده و سپس هدایت فرمود .
- ۲- سوره آل عمران آیه ۱۹، ترجمه: همانا دین در نزد خدا فقط اسلام است .

اسلام بعنوان اکمل ادیان الهی و اشرف مکاتب آسمانی ضرورتاً " برای حل مشکلات سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی جامعه انسانی در تمامی قرون و اعصار و جمیع امکته و اقطار باید راه حل مناسبی داشته باشد. این پندار غلط که اسلام تنها دین عبادت و اخلاق و مسائل فردی است، از نخستین روزهای ظهور این آئین توسط پیامبر اکرم (ص) محکوم شده است، " لارهبانیة فی الاسلام " ۱۰. اسلام دین حیات و تنظیم کننده برنامه زندگی یک فرد مسلمان از گهواره تا گور است، هم در جهت فردی و هم در جهت اجتماعی. اسلام مدعی است که اگر احکام الله در زمین اجرا شود و افراد بشر به اصول و فروع این دین حنیف پای بند باشند، می توانند سعادت دنیا و آخرت را برای بشر تضمین نمایند. اما باید توجه داشت که نیازهای انسان در طول زمان متغیر است و لذا آخرین دین الهی که مدعی توانایی اداره جوامع بشری در تمام اعصار و امصار می باشد، باید دارای ویژگیهایی باشد که آنرا پاسخگوی نیازهای بشر در همه مکانها و زمانها بگرداند.

نقش اجتهاد در انطباق فقه با زمان

خاصیت انطباق پذیری اسلام با زمان و مکان، بخصوص در زمان غیبت، با تعبیه عنصری بنام " اجتهاد " تامین می گردد. اجتهاد صحیح نه تنها می تواند انطباق پذیری این دین را با زمان و مکان حفظ کند بلکه همیشه این دین را چند قدم جلوتر از زمان پاسخگویی نیازهای انسانی می گرداند. طبق عقیده شیعه، همه احکام و وظایف و قوانین و برنامه هایی که انسان در طول زندگی خود به آنها نیاز دارد در دین اسلام بیان شده است.^۲

۱- ترجمه: گوشه گیری از اجتماع در دین اسلام راه ندارد.

۲- اصول کافی ج ۱ ص ۵۹، باب (کل ما تحتاج الیه الامة ورد فی الكتاب والسنة)

و بشر نیازی به قانونگذاری و تشریح جدید از طرف خود ندارد و اصولاً " این مسئولیت در شان او نیست، ولی بسیاری از قوانین اسلامی چنان به صورت کلی و عام مطرح شده‌اند که در دوره‌های مختلف باید مصادیق آنها را پیدا نموده و قوانین کلی را بر آن مصادیق منطبق ساخت و این همان اجتهاد است. بنابراین اجتهاد نشان دهنده روح تازه اسلام در هر زمان و پویایی آن در تمام دوران می‌باشد. چرا که در هر زمان مجتهد متناسب با مقتضیات و شرایط زمانی و مکانی، حکم اسلام را از منابع اصیل آن استخراج کرده و در اختیار جامعه قرار می‌دهد تا مورد عمل قرار گیرد. کوتاه سخن اینکه فلسفه اجتهاد، حفظ توانایی اسلام در برخورد با شرایط و نیازهای جدید و قابل اجرا کردن آن در هر زمان و مکان است. در توقیع شریف حضرت ولی عصر ارواحنا فداه نیز به این مطلب اشاره شده است:

" واما الحوادث الواقعة فارجعوا فیها الی رواة احادیثنا " ^۱ یعنی: در مسائل تازه‌ای که پیش می‌آید، به راویان گفتارهای ما مراجعه کنید.

اما متأسفانه در طول حیات شیعه و بخصوص در قرون اخیر، پیرامون این نکته توجه کافی مبذول نشده و به جای آنکه فقهاء به مسائل و موضوعاتی که بر حسب پیشرفت تمدن پیش می‌آمد عنایت بیشتری نموده و حکم آن موضوعات را برای مردم بیان کنند، عمده تلاش خود را مصروف استنباط احکام فردی و ثابت اسلامی، مانند مسائل طهارت، نماز، روزه و... می‌نمودند. وجود این نقیصه به همراه تبلیغات سوء دشمنان قسم خورده اسلام و منادیان تز شوم " جدایی دین از سیاست " مسئله را بدانجا کشیده که حتی هم اکنون نیز بسیاری از روشنفکران بظاهر مسلمان بر اسلام و قوانین آن خرده گرفته و معتقدند که اسلام با این قوانینش، قابل پیاده شدن در عصر اتم نیست. همچنانکه حضرت امام (قده) در وصیت نامه سیاسی الهی خود به این نکته توجه داده و آنرا از توطئه‌های مهم دشمنان جهت

۱- وسائل الشیعه ج ۱۸ ص ۱۰۱، باب ۱۱ از ابواب صفات القاضی، حدیث ۹.

مایوس نمودن ملت از اسلام می‌داند.^۱

البته فقهاء اهل تسنن با اسلوب خاصی که در استنباط احکام شرعی داشته‌اند، از جمله دخالت دادن استحسان و استصلاح و قیاس در اجتهاد، سعی در تطابق فقه خود با مسائل روز داشته‌اند و لذا مسئله عدم انطباق فقه با زمان در فقه اهل تسنن تا حدودی حل شده است. اما متأسفانه فقهاء شیعه کمتر به مسائل و مباحث تازه و جدید پرداخته‌اند و این عدم توجه، معلول عللی بود که مهمترین آنها عبارتند از:

الف: فقه شیعه در طول حیات خود، بجز برهه کوتاه حکومت حضرت علی (ع) همواره فقهی منزوی بوده و هیچگاه فرصت تشکیل حکومت و اجرای قوانین اسلامی را نداشته است. از این رو بسیاری از احکام مهم اسلامی مانند حدود و تعزیرات، دیات و قصاص که برای ادامه حیات جامعه ضروری‌اند، فقط در لابلای صفحات کتب فقهی مانده و کمتر به منصفه ظهور رسیده‌اند. از سوی دیگر چون این مسائل کمتر مبتلا به بوده و مسائل طهارت و نماز و عبادات فردی بیشتر مورد سؤال مردم بوده، فقهاء شیعه اکثر وقت و همت خویش را صرف بحث و تفریح این گونه احکام می‌نمودند. نتیجه عینی این روند، قطور شدن کتب طهارت و نماز و روزه و سایر عبادات فردی و اهتمام کمتر به احکام جمعی از قبیل متاجر معاملات و سایر احکام اقتصادی و سیاسی و اجتماعی می‌باشد.

ب: از قدیم الایام چنین مطرح بوده که: "تعیین موضوع شان و وظیفه فقیه نیست." نتیجه این طرز فکر منجر به این شده که بسیاری از مجتهدین شیعه در اعصار مختلف فقط احکام الهی را بیان کرده و از روشن ساختن موضوعات آن احکام غفلت نموده‌اند. لذا با تغییر موضوعات در طول زمان، تغییری متناسب در احکام ایجاد نشده

۱- صحیفه نور ج ۲۱ ص ۱۷۷، ۱۵/۳/۱۳۶۸ ش.

واین احکام بقوت خود باقی مانده‌اند.

ج : شیعه هیچگاه درطول تاریخ بادرستگاه خلافت غاصب اموی وعباسی وسایر حکومتهایی که به نام اسلام بر مردم ستم می‌کرده‌اند ، سرسازش نداشته و به انحاء مختلف سعی در تضعیف آنان می‌نموده‌است .

این مسئله بخصوص در زمان غیبت امام معصوم (ع) باعث شده که بسیاری از احکام فقهی که از شوون حکومت وزعامت بر مسلمین است ، یا بطورکلی مورد بی‌اعتنایی قرار گرفته ویا بدون در نظر گرفتن این پارامتراساسی (حکومت) استنباط شده است . لذا در اینگونه امور ، احکام فقه شیعه همراه با تطوّر زمان پیش نرفته و جوابگوی بسیاری از مسائل ومعضلات حکومتی نیست .

بنابراین دریک کلام ، نقیصه عدم انطباق فقه شیعه با وضعیت موجود ناشی از سیستم خاصی است که به غلط یاد درست تاکنون بر کیفیت استنباط احکام شرعی حاکم بوده وعملا " منجر به انزوای اکثر احکام اجتماعی فقه از صحنه زندگی مسلمین گردیده‌است .

نقش امام خمینی در احیای فقه شیعه

از آغاز پیروزی انقلاب وبرقراری جمهوری اسلامی بعنوان حکومتی برمبنای فقه شیعه ، رفع این نقص اساسی سرلوحه تفکرات فقهاء اندیشمند معاصر بوده‌است . چرا که درحین اجراء احکام اسلام واداره کشور ، بسیاری از معضلات ومشاگل رخ نموده وجواب مناسب می‌طلبند . حضرت امام (قده) بادرک عمیق و ژرفی که از فقه داشت ، ضمن مطرح نمودن این نکته که " اجتهاد مصطلح برای اداره جامعه کافی نیست " ^۱ ، به هر سه علت فوق الذکر عنایت فرموده وبا تحولاتی که در این زمینه ایجاد نمود ، سهم عمده‌ای در تحول فقه شیعه وپویایی آن داشت .

۱- صحیفه نور ج ۲۱ ص ۱۰۰، ۳/۲/۱۳۶۷ ش .

ایشان درباب منزوی بودن فقه شیعه می‌فرمود: " من بسیاری از اوقات از دو امر متأسفم که یکی‌اش از دیگری بیشتری تأسف دارد. یکی اینکه در تمام دوره از صدر اسلام نبوت تا آخر، نگذاشتند که يك حکومت دلخواه اسلام وجود پیدا کند. ۰۰۰ اگر گذاشته بودند، مهلت داده بودند ولو در يك دوره کوتاهی حکومت تحقق پیدا کرده بود، آن‌الگویی که آنها به عالم نشان می‌دادند برای بشر تا آخر يك درس بزرگی بود، وما باید متأسف باشیم برای این امر که محروم شدیم از يك همچو برکت بزرگی. " ^۱

همچنین امام بادرک عمیق و جامع از مسائل روز، تغییر موضوعات بسیاری از احکام اسلامی را دریافت و دخالت عناصر زمان و مکان در اجتهاد را مطرح نمود. ایشان در پیام خود خطاب به روحانیون در این رابطه چنین می‌فرماید: " زمان و مکان دو عنصر تعیین‌کننده در اجتهادند. مسئله‌ای که در قدیم دارای حکمی بوده است، به ظاهر همان مسئله در روابط حاکم بر سیاست و اجتماع و اقتصاد يك نظام، ممکن است حکم جدیدی پیدا کند. بدان معنا که با شناخت دقیق روابط اقتصادی و اجتماعی و سیاسی، همان موضوع اول که از نظر ظاهر با قدیم فرقی نکرده است، واقعا " موضوع جدیدی شده است که قهرا " حکم جدیدی می‌طلبد. مجتهد باید به مسائل زمان خود احاطه داشته باشد. " ^۲

بنابراین زمان و مکان خود راسا " احکام را تغییر نمی‌دهند، بلکه با عوض کردن موضوعات یا عنوانی که موضوعات به آن قائم است، حکم را تغییر می‌دهند. اگر با توجه به این نکته يك بازنگری عمیق در مسائل فقهی خصوصا " در قسمت معاملات و غیر عبادات داشته باشیم، درمی‌یابیم که عنوان بسیاری از موضوعات و مسائل تغییرات فراوانی داشته است، به طوری که نمی‌توان همان حکم سابق را که در آیات و روایات برای آن بیان شده

۱- صحیفه نور ج ۱۹ ص ۲۳۶، ۱۸/۵/۱۳۶۳ ش.

۲- همان ماخذ ج ۲۱ ص ۹۸، ۳/۱۲/۱۳۶۷ ش.

اکنون هم برای آن ثابت دانست .

فقه تدوین شده براساس چنین بازنگری‌ای، مسلماً " از زمین تا آسمان بافقه موجود تفاوت خواهد داشت و شاید یکی از معانی روایاتی که می‌گوید: حضرت حجت (ع) با امر جدید، کتاب جدید و قضاء جدید قیام می‌کند، همین باشد . لذا وظیفه مجتهدین عصر حاضر اینست که با صرف نظر از بحث در مورد بسیاری از مسائل غیرمفید، روی بسیاری از موضوعات احکام اجتماعی و مبتلا به تامل نموده و تغییر و تحول ویا عدم تغییر آنها را اثبات نموده و در موارد تغییر موضوع، حکمی متناسب با آن صادر کنند . اینجاست که آشنایی فقیه‌ی که بعنوان مثال در باب اقتصادیات اسلام نظرمی دهد با مباحث نظری اقتصاد جدید و نیز اوضاع وروابط اقتصادی حاکم بر جامعه وکلّ جهان، بعنوان یکی از شرائط اجتهاد، امری ضروری و انکار ناپذیر است .

همچنین امام خمینی (قده) برای خارج نمودن فقه شیعه از انزوا و مطرح نمودن آن در صحنه اجتماع تلاش فراوانی از خود نشان دادند و نخستین بار در سال ۱۳۵۰ هنگامی که در درس خارج بیع خود در نجف اشرف به مبحث ولایت فقیه می‌رسند، به طور بی سابقه‌ای مسئله حکومت در اسلام را مطرح کرده و آنرا از ضروریات اسلام می‌شمارند . حضرت امام در پیام خود خطاب به روحانیون نیز که به " منشور روحانیت " مشهور شده، بعضی از اموری که مجتهد باید نسبت به آنها آگاهی داشته باشد، بر شمرده و سپس در رابطه با رهبری مجتهد و برپاشدن حکومت اسلامی به دست وی و کیفیت انطباق فقه با زمان بوسیله حکومت، چنین می‌فرماید: " يك مجتهد باید زیرکی و هوش و فراست هدایت يك جامعه بزرگ اسلامی و حتی غیر اسلامی را داشته باشد و علاوه بر خلوص و تقوی و زهدی که در خورشان مجتهد است، واقعا " مدیر و مدبر باشد . حکومت در نظر مجتهد واقعی فلسفه عملی تمامی فقه در تمامی زوایای زندگی بشریت است . حکومت نشان دهنده جنبه عملی فقه در برخورد با تمامی معضلات اجتماعی و سیاسی و نظامی و فرهنگی است . فقه، تئوری واقعی و کامل اداره انسان و اجتماع از گهواره تا گور است . " ^۱

از سوی دیگر ایشان صریحا " حکومت و اختیارات حکومتی را نه تنها از احکام اولیسه

۱- صحیفه نور ج ۲۱ ص ۹۸، ۳/۱۲/۱۳۶۷ ش .

دانستند، بلکه حکم حکومتی را در هنگام تزامم با سایر احکام، بر تمام احکام فرعی مقدم شمرند: " باید عرض کنم حکومت که شعبه‌ای از ولایت مطلقه رسول الله (ص) است یکی از احکام اولیه است و مقدم بر تمام احکام فرعیّه حتّی نماز و روزه و حج است... آنچه گفته شده است که شایع است مزارعه و مضاربه و امثال آنها با آن اختیارات از بین خواهد رفت، صریحا " عرض می‌کنم که فرضا " چنین باشد، این از اختیارات حکومت است و بالاتر از آن هم مسائلی است که مزاحمت نمی‌کنم." ^۱

نیاز اسلام به حکومت

نتیجه اینکه فقه اسلام برای اجرا شدن در هر عصر و مکانی احتیاج به حکومت دارد. به عبارت دیگر درجهت تحقق احکام الله و پیاده شدن برنامه‌های اسلام به عنوان يك نظام و سیستم زندگی، نیاز به حکومتی احساس می‌شود که بتواند اصول و فروع و اجزاء بهم پیوسته اسلام را با برنامه ریزی و به گونه‌ای سیستماتیک محقق سازد. این نیاز و ضرورت از همان آغاز مورد توجه پیشوایان این دین حنیف بوده و در تاریخ شاهدیم که پیامبر اکرم (ص) به محض استقرار در مدینه و مساعد شدن زمینه، حکومت اسلامی را تشکیل داده و خود متکفل اجرای برنامه‌های آن می‌شود و اسلام را به عنوان دین حاکم بر سرنوشت افراد جامعه در تمام ابعاد مطرح ساخته و این واقعیت را مسجل می‌کند که: اسلام منهای حکومت مساوی است با اسلام منهای اسلام.

احتیاج حکومت اسلامی به درآمد و طبقه‌بندی این درآمدها

بدیهی است که هیچ نظام و حکومتی در جهان نمیتواند بدون پشتوانه مالی و درآمدی برقرار باشد و حکومت اسلامی نیز از این امر مستثنی نیست. توجه به چینی حقیقتی باعث شده که اسلام برای پیشبرد برنامه‌های حکومت اسلامی، يك سری منابع مالی و درآمدی را برای دولت پیش بینی کند. این منابع در يك تقسیم بندی کلی بر دو دسته‌اند: الف - منابع درآمدی ثابت و مستقل ب - منابع درآمدی متغیر و تابع

۱- صحیفه نور ج ۲۰ ص ۱۷۰، ۱۶/۱۰/۱۳۶۶ ش ۶

منابع درآمدی ثابت دولت اسلامی، شامل انفال و فیه و تمام مالیات‌هایی است که برحسب تشریح اولی مستقیماً از طرف شارع وضع شده‌اند و مورد، مقدار و یا نسبت خاصی برای آنها در نظر گرفته شده است، مانند زکات و خمس. اما منابع درآمدی متغیّر دولت اسلامی عبارت از آن سلسله مالیات‌هایی است که ولی فقیه حاکم در موارد و شرایط خاصی وضع نموده و از طرف شارع مورد و مقدار یا نسبت خاصی برای آنها در نظر گرفته نشده و فقط تابع هزینه‌های ضروری دولت می‌باشد، مانند حقوق گمرکی.

درآمدهای ثابت دولت اسلامی

درآمدها و اموال ثابت حکومت اسلامی از اینقرارند:

الف- ثروتهای ملی (انفال و فیه) : انفال جمع نفل و نفل بمعنی زیاده، عبارت از هرگونه مالی است که زائد بر مالکیت خصوصی باشد. لذا انفال جامع همه مواردی است که هیچ کس مالک خصوصی آنها نیست، بلکه از آن خدا و رسول و در نتیجه برای عموم مسلمین وزیر نظر امام خواهد بود. این موارد عبارتند از :

۱- اراضی منتقل شده از کفار که بدون جنگ به تصرف مسلمین درآمده است و آنها را فیه می‌نامند.

۲- اراضی موات و بایر.

۳- اراضی آباد طبیعی یا غیر طبیعی که بدون مالک رها شده‌اند.

۴- رووس جبال و بیطون اودیه (قلل کوهها و دل درهها)

۵- اراضی ساحلی دریاها.

۶- صفایای ملوک، یعنی اموال گزیده حکام و فرمانروایان و موزه‌های سلطنتی و شخصی

آنان.

۷- قطایع ملوک یا اراضی و املاکی که از بیت المال سلاطین به اشخاص بخشیده

شده‌اند.

۸- غنائم جنگی منقول در جنگ‌هایی که بدون اذن امام صورت گرفته باشد.

۹- معادن بزرگ و کوچک در اراضی آزاد و ریشه‌های آن در هرگونه اراضی.

۱۰- جنگلهای طبیعی، نیزارها و بیشه‌ها .

۱۱- میراث شخص بلا وارث و اموال مجهول المالك و اموال عمومی دیگر از قبیل

آنچه از غاصبان مسترد می‌گردد .

۱۲- مراتع طبیعی که حریم ملك کسی نیست .

۱۳- دریاها و آبهای زیر زمینی و آبهای معدنی ورود خانه‌های بزرگ .

۱۴- ثروتهای ملی تولید شده از راههای غیر طبیعی که از بودجه دولت و منابع

ملی بوجود آمده است و جزو اموال عمومی بشمار می‌رود، مانند: پلها، راههای شهری و

بین شهری، میادین، پارکها و سایر اماکن عمومی، کارخانه‌ها و صنایع بزرگ ملی شده

بازرگانی خارجی، بانکداری، بیمه، نیروگاهها و سد‌ها، شبکه‌های آبرسانی، رادیو و تلویزیون

پست و تلگراف و تلفن، هواپیمائی، راه‌آهن، کشتیرانی و سرویسها و خدمات عمومی دیگر .

این اموال عمومی در همه مواردی که مدعی خصوصی نداشته باشد، مشمول معنی لغوی

انفال می‌گردد و بنابراین دولت بایجروی آنها دست‌بگذارد و از آنها برای بیت المال مسلمین

منبع درآمد بسازد . گرچه شمول انفال نسبت به این موارد يك اصطلاح شرعی نیست

ولی این اموال سرمایه‌های ملی محسوب شده و محکوم به حکم انفال است .

ب - درآمدهای مالیاتی : مالیاتهای پیش بینی شده از سوی شارع عبارتند از :

۱- زکات : که تحت شرایط خاصی بر ثروتهای حیوانی (شتر، گاو و گوسفند)

ثروتهای زراعی (گندم ، جو ، خرما و کشمش) و نقدین (طلا و نقره مسكوك) تعلق می‌گیرد

و نسبت یا مقدار آن از جانب شارع تعیین شده است .

۲- خمس : که عبارت از پرداخت $\frac{1}{5}$ مال یا منافع در موارد ذیل است : غنائم

جنگی ، معدن ، گنج یادفینه، اموالی که از راه غواصی بدست می‌آید ، مال حلال مخلوط با

حرام، زمینی که فردی از اهل ذمه از مسلمانی خریداری کند و درآمدهای اضافه بر هزینه

سال .

۳- جزیه : نوعی مالیات سرانه که در قبال تعهد حکومت اسلامی نسبت به

حفظ امنیت سنیه طایفه از کفار اهل کتاب یعنی یهود و نصاری و مجوس، از مردان بالغ

آنها بجز فقراء و مجانین و افراد ناقص العقل دریافت می‌شود . میزان جزیه توسط رهبر

مسلمین و بر مبنای توانایی مالی یا فقر آنان و نیز مقدار مالی که برای حفظ اداره آنان

• و مواردی از این قبیل

هدف و روش این تحقیق

در تحقیق حاضر سعی بر آن است که یکی از مهمترین منابع درآمد حکومت اسلامی یعنی زکات، از دیدگاه جدیدی مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد، بطوری که مشکلات و تنگناهای اقتصادی حکومت اسلامی در جهان امروز، در تمامی مراحل تحقیق مد نظر باشد. البته از آنجا که موضوع زکات جوانب و ابعاد گسترده‌ای را در بر می‌گیرد و تتبع در تمامی آنها از توان نگارنده خارج است، در این مختصر تلاش بر اینست که فقط ملموس‌ترین جوانب این فریضه اسلامی، یعنی درآمدها و مصارف زکوی و نقش حکومت در زکات، مورد بررسی قرار گیرد. لذا این رساله شامل چهار فصل است:

فصل اول: کلیات زکات (شناخت ماهیت زکات، تاریخ تشریح آن، اهمیت و جایگاه زکات در مالیه اسلام و ۰۰۰۰)

فصل دوم: منابع زکات (طرح و بررسی آراء مختلف فقهاء در باب منابع زکات، شرایط تعلق زکات و نمابهای آن، مقدار واجب زکات، ثبات یا پویایی موارد زکات و ۰۰۰۰)

فصل سوم: مصارف زکات (بررسی موارد مصرف زکات، شرایط استحقاق زکات در هر صنف ثبات یا پویایی مصارف و اختلافات فقهی در این موارد و ۰۰۰۰)

فصل چهارم: نقش حکومت اسلامی در زکات (شان حکومتی زکات، وظایف دولت نسبت به زکات، نحوه برخورد دولت با مودیان زکات و نیز برخورد دولت با ممتنعین از پرداخت

آن و ۰۰۰۰)

در خاتمه نیز بعنوان نتیجه گیری، ضمن مطرح نمودن فرضیه پویایی زکات در تمام

ابعاد بحث شده ، ارتباط تنگاتنگ مسئله زکات با سایر ابعاد اجتماعی و اخلاقی اسلام روشن گردیده است .

از آنجا که این تحقیق شامل ابعاد تفسیری ، روایی ، فقهی ، تاریخی و اقتصادی می باشد، منابع مورد استفاده نیز از تنوع خاصی برخوردارند و می توان آنها را بصورت زیر طبقه بندی نمود:

۱- کتب تفسیر و علوم قرآن

۲- کتب نهج البلاغه و حدیث

۳- کتب فقه و اصول

۴- کتب اقتصاد اسلامی

۵- کتب تاریخ و تراجم

۶- کتب لغت

۷- کتب و مجلات متفرقه

مشروح این منابع و مآخذ در کتابنامه آخر رساله ذکر گردیده است .
نکرایین نکته نیز حائز اهمیت است که در تمامی مراحل این تحقیق، سعی برایین بوده که در موارد اختلاف، مقایسه ای بین مذاهب فقهی معتبر اسلامی (مذهب شیعه و مذاهب اربعه اهل تسنن) انجام شود و حتی داخل مذهب شیعه، ضمن بررسی و مقایسه آراء مختلف فقهاء شیعه رای مختار و در مواردی رای مشهور، اساس و مبنای بحث قرار داده شده است . همچنین مقایسه ای بین زکات در اسلام و سایر ادیان الهی انجام شده و تفوق زکات اسلام بر سایر ادیان به اثبات رسیده است .

با اینهمه این تحقیق دارای کاستی ها و اشکالات زیادی است که ناشی از بضاعت

مزجاة نگارنده و گستردگی دامنه بحث می باشد . همچنین کمبود منابع در بعضی موارد این